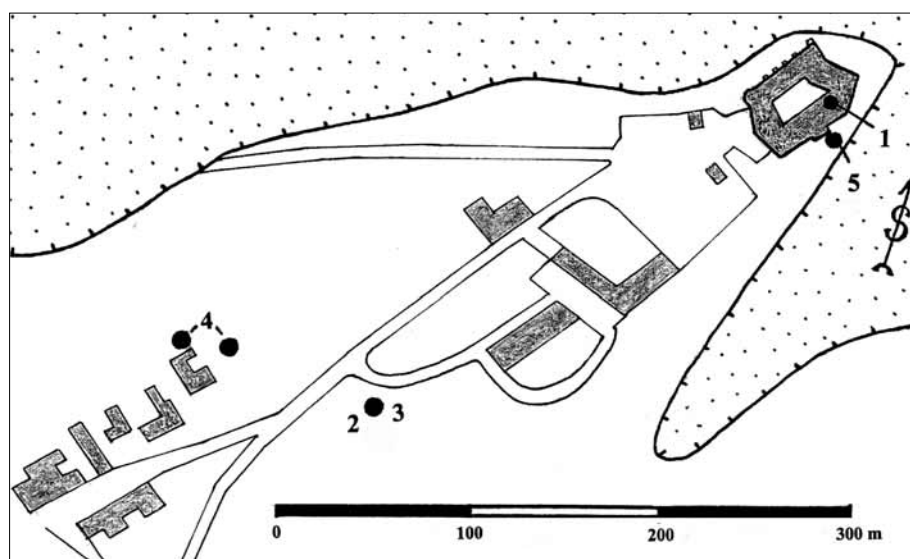

KACHLE Z HRADU A ZÁMKU ORLÍKA NAD VLTAVOU VE SBÍRKÁCH PÍSECKÉHO MUZEA

Jiří Fröhlich – Čeněk Pavlík

Hrad Orlík byl založen na skalnaté ostrožně levého břehu Vltavy pravděpodobně ke konci vlády Přemysla Otakara II., v sedmdesátých letech 13. století. Sloužil jako opěrný bod panovnické moci, zejména proti rozpínavosti jihočeských Vítkovců (*Durdík 1999, 290*), a jednou z jeho dalších funkcí byla ochrana vybírání cla na řece. V držení panovníka však dlouho nezůstal a již ve 14. století se zde vystřídala řada šlechtických majitelů. V letech 1407–1514 na Orlíku sídlili Zmrzlíkové ze Svojšína, kteří hrad rozšířili a pracovali se i na modernizaci jeho obranného systému. V roce 1508 objekt postihl katastrofální požár, po kterém přestal být residencí majitelů a rychle se rozpadal. Proto v roce 1514 prodal neobyvatelný hrad Václav Zmrzlík Kryštofu I. ze Švamberka, který ihned zahájil honosnou přestavbu ještě v pozdně gotickém slohu, ale již s některými renesančními prvky. Tento úkol svěřil svému purkrabímu Jiříku Osovskému z Adlaru, který jej dokončil roku 1520. Díky dalším, již čistě renesančním stavebním aktivitám, projektovaným vlašskými staviteli Augustinem a Kunderátem, získala většina budov zámeckou podobu. Práce probíhaly od sedmdesátých let 16. století na objednávku Kryštofa II. ze Švamberka a po něm Jana Jiřího ze Švamberka (*Jánský 2006, 291, 350, 412*). Od roku 1623 se stal Orlík majetkem Eggenbergů a od roku 1719 Schwarzenbergů. Své nové sídlo začali Schwarzenbergové zvelebovat v letech 1725 a 1751 až 1753 ve stylu rokoka, avšak již roku 1802 zámek postihl další zhoubný požár. Opravy a modernizace prováděné zpočátku v empírovém slohu v roce 1848 vyústily do impozantní novogotické přestavby celého areálu. Regotizace zámku probíhala podle plánů Bernarda Gruebera až do roku 1860. K několika menším stavebním zásahům došlo ještě v letech 1885–1889 a na počátku 20. století. S touto studií v určitém smyslu souvisí bohatě vyřezávaný kazetový strop z konce osmdesátých let 19. století umístěný v tzv. Teskově sále (autor Jan Teska ze Starého Sedla), který je rekonstrukcí renesančního kazetového stropu dovezeného z hradu Zvíkova. Ze stejného hradu pochází gotické ostění, dnes osazené ve vstupní vrátnici (*Juřík 2008, 352–358*). Snaha majitelů, jmenovitě knížete Karla II., o oživení zanikajících památek se totiž promítla i v novostavbách kachlových kamen (k historii objektu a jeho majitelů viz *Sedláček 1897, 56–66; Durdík 1995, 22–34* a zde citovaná literatura).

Obr. 1. Schematický plánek hradu a zámku Orlíku nad Vltavou a jeho předpolí, číslice 1–5 označují polohy jednotlivých nálezů

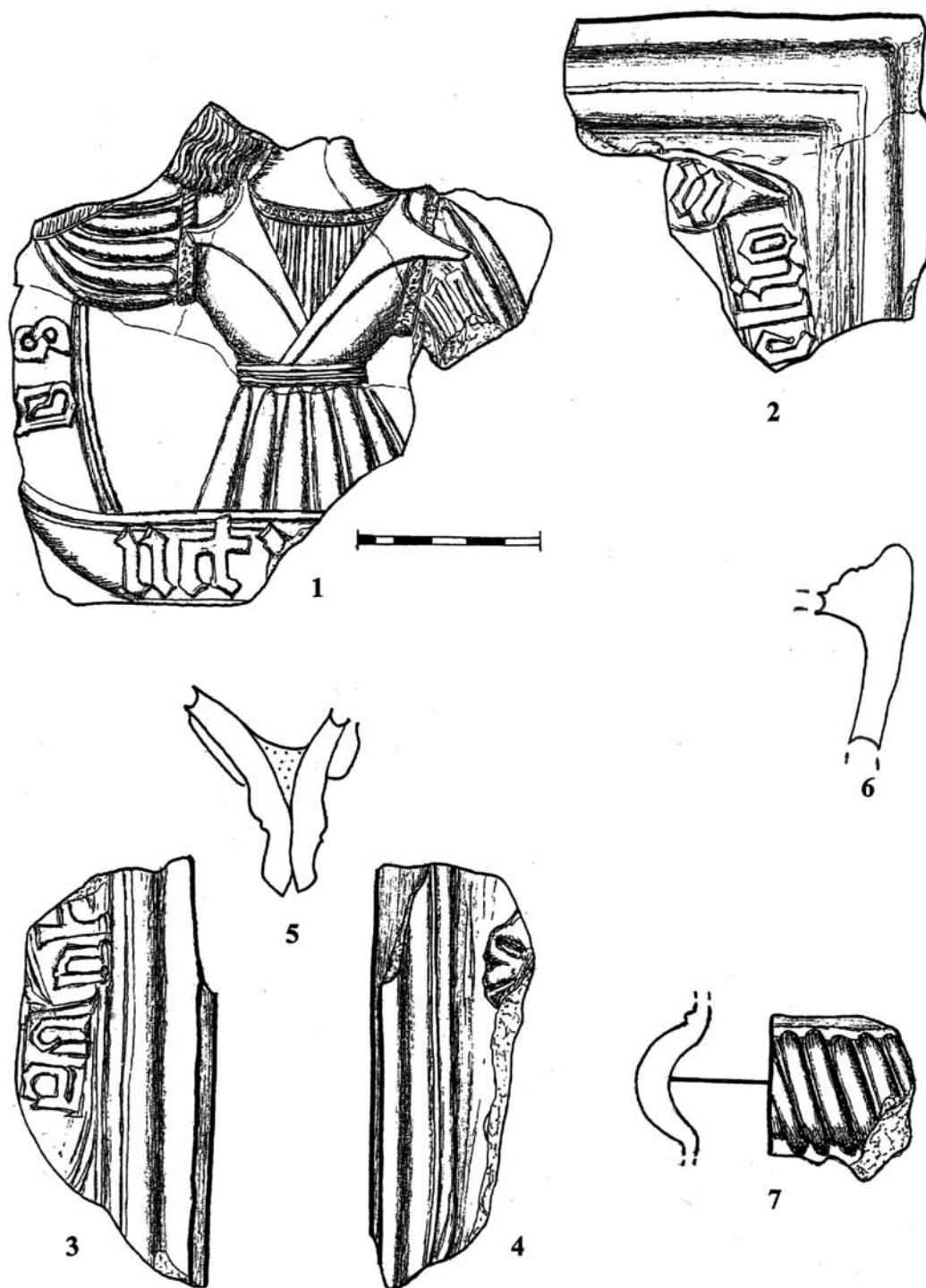
Pokud jde o vytápění objektu, víme, že v roce 1614 nechal Jan Jiří ze Švamberka opravit kamna v červeném a zeleném pokoji (*Sedláček 1897*, 63). Podle inventáře z roku 1664 stála ve velkém rytířském (původně zlatém – podle nedochovaného pozlaceného stropu) sále na dvanácti sloupech pozlacená kamna a v prvním poschodí v malé zlaté světnici kamna zdobená rozličnými hlavami (*Sedláček 1897*, 59). Další kamna byla na zámku postavena v roce 1714 (*Varhaník 1999*, 16). Dnes můžeme jako nejstarší celistvě dochovaná označit fajánsová kachlová kamna z roku 1671 instalovaná v Teskově sále. Mají šestihranný půdorys a jsou opatřena německy psanými nápisy vztahujícími se k jednotlivým malovaným scénám. Dle J. Soukupa jde o výrobek švýcarské proveniencie (*Soukup 1910*, 145–146, obr. 156). V současné době snad nejmódnější kamna pocházejí ze sklonku čtyřicátých let 19. století a zdobí velký rytířský sál (*Bezecký 1999*, 135). Mají obdélný půdorys, zachovaný i v horní, nástavcové části. Tato část je sestavena převážně ze zeleně glazovaných kachlů zdobených kopiemi barokních reliéfů, často opatřených datací 1642. Základní typ těchto novodobých kachlů má rozměry cca 240 × 200 mm a protože šířka rohových kusů je poloviční, uplatňuje se zde cihlová vazba. Reliéfní výzdobu tvoří především různé alegorie a personifikace ctností, opatřené identifikačními nápisy v němčině. Do stavební konstrukce kamen je poněkud nelogicky začleněno také pět velmi atraktivních, polychromně glazovaných kachlů o rozměrech cca 850 × 635 mm! Domníváme se, stejně jako A. Sedláček, že jde – až na jeden kus – rovněž o kopie, vyrobené podle starých, dosloužilých předloh z konce 16. století, které vznikly za vlády Švamberků (*Sedláček 1897*, 59). Jediný bezpečně originální kachel zdobí motiv Poslední večeře Páně a jistě není náhodné, že je zasazen na čestném místě uprostřed kamnového nástavce (*Soukup 1910*, obr. 153, 154). Jeho reliéf se od ostatních této řady liší ostřejšími liniemi (patrně zejména v partiích vlasů) a lesklejšími glazurami. Čelné plochy zbývajících čtyř kachlů, umístěných v dolní, soklové části kamen, mají za námět Narození Páně (2 kusy) a Vjezd Krista do Jeruzaléma (2 kusy). Pod těmito velkými kachli je ještě jedna řada kachlů s reliéfem z 19. století. Celkem člení čtveřice lišt s rostlinnými ornamenty nejasného stáří (vyrobena v 19. století). Popisovaná kamna byla mnohokrát publikována (např. *Soukup 1910*, 144, obr. 153–155; *Brych – Rendek 2005*, 542–543). Připomeňme, že existují ještě dva, tentokrát originální kachle s posledně jmenovanými náměty (jeden z nich nese stopy po zlacení nápisu), které v roce 1850 zakoupilo Národnímu muzeu v Praze od sběratele Josefa Pachla (*Brych 2004*, 156, 159, č. katalogu 371 a 379). O novodobých aktivitách spjatých s těmito grandiózními kachli svědčí i existence sádrového odlitku bez jakékoli povrchové úpravy s motivem Vjezdu Krista do Jeruzaléma, který dnes volně leží v přízemní místnosti v jižním nároží zámku. Pokud jde o zmíněné kopie kachlů s datací 1642, ty byly kromě kamen ve velkém rytířském sále zjištěny ještě na dalších třech zámeckých kamnech (doplněné novodobými reliéfy). Celkové množství výzdobných motivů vyrobených podle předloh ze 17. století se pohybuje kolem dvou desítek (některé dataci nemají). Jejich případnou souvislost s Eggenbergery, kteří v roce 1642 zámek vlastnili, se nepodařilo prokázat. Kachle jsou vesměs zeleně nebo hnědě glazované a mají různé odstíny těchto barev. I když výskyt zámeckých novobarokních kachlů není hlavní náplní studie, bylo třeba se o nich zmínit obšírněji, protože se nacházejí na více místech bývalého schwarzenberského dominia a několik z nich skončilo v historicko-etnografické sbírce píseckého muzea (viz oddíl V.). Dodejme, že na zámku Orlík nad Vltavou stojí ještě řada dalších kachlových kamen postavených v 18. a zejména v 19. století.

Po tomto stručném seznámení se sledovanou lokalitou přesuňme nyní pozornost ke stěžejnímu předmětu, kterým je několik menších pozdně gotických a renesančních souborů zlomků kachlů, nalezených převážně v předpolí zámku při záchranných archeologických průzkumech a uložených v archeologické sbírce Prácheňského muzea v Písku.¹ Nutno podotknout, že v těchto místech (bývalém hospodářském předhradí) bylo mnoho budov různého stáří na počátku 19. století strženo. Na přiloženém plánu jsou místa jednotlivých nálezů vyznačena kroužkem a opatřena číslicemi (*obr. 1*).

I. Výzkum společnosti Archeos v r. 2000

Při výzkumu společnosti pro archeologii a památky Archeos, vedeném Petrem Hrubým, bylo v roce 2000 v souvislosti s budováním inženýrských sítí na nádvoří hradu vykopáno několik sond. Na nádvoří nebyly nalezeny žádné kachle, ale v sondě 4/00, položené v přízemní místnosti severovýchodní části jihovýchodního křídla (*obr. 1:1*), bylo ve vrstvě nad skalnatým podložím objeveno 5 zlomků (po slepení přiléhajících částí) pozdně gotických komorových kachlů. Evidence: inv. č. A 13574. *Lit.: Hrubý 2000*, 8, obr. 17; *Grabolle – Hrubý 2003*, 153, č. 691. Za možnost publikovat tento soubor děkujeme Mgr. Petru Hrubému.

¹ Vysvětlivky: Metrické údaje jsou uvedeny v pořadí výška × šířka a popis ze strany pozorovatele. Původní okraje jsou na kresbách vyznačeny tučně. K použití zkratk: ČVS – čelní výhřevná stěna, OL – okrajová lišta. Typologie komorových manžet podle *Smetánka 1969*, 250.

Obr. 2. Orlík nad Vltavou, hrad. Zlomky a profily pozdně gotických kachlů z polohy 1

Zlomek č. 1 (obr. 2:1; 6:1)

Rozměry - 125 × 145 mm, složeno ze 4 zlomků; typ - reliéfní, komorový; ikonografie - postava starozákonního proroka (?) s nápisovou páskou, oděv tvoří vypasovaný kabátec s nezvykle vykrojeným límcem, s nabíranými rukávy a šosy, písmo lze zařadit k typu textus quadratus a číst jako „sanct...(?)“; OL - ; úprava ČVS - rezná; zadní strana ČVS - silně zakouřená; komora - ; materiál - hrubý, oranžový; datace - kolem 1500.

Zlomek č. 2 (obr. 2:2)

Rozměry - 100 × 110 mm, složeno ze 3 zlomků; typ - reliéfní, komorový, rohový; ikonografie - nápisová páska s písmem typu textus quadratus, nápis „elio n(?)“; OL - zaoblený hranol a sestupná série oblounů a výžlabků různé šíře

(shodný s obr. 2:6); úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – silně zakouřená; komora – čtvrtálcová, torzo o max. hl. 40 mm (na obr. je ploché dno komory situováno za horní částí ČVS); materiál – hrubý, oranžový; datace – kolem 1500.

Zlomek č. 3a (obr. 2:3)

Rozměry – 125 × 55 mm; typ – reliéfní, komorový, rohový, boční strana jedné ČVS; ikonografie – nápisová páska s písmem typu textus quadratus, nápis „pa nh?“; OL – zaoblený hranol a sestupná série oblounů a výžlabků různé šíře; úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – silně zakouřená se zpevňujícím nárožním výmazem; komora – ; materiál – hrubý, oranžový; datace – kolem 1500.

Zlomek č. 3b (obr. 2:4)

Rozměry – 125 × 50 mm; typ – reliéfní, komorový, rohový, boční strana druhé ČVS; ikonografie – loketní část pokrčeného rukávu se záhyby oděvu; OL – zaoblený hranol a sestupná série oblounů a výžlabků různé šíře; úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – silně zakouřená se zpevňujícím nárožním výmazem; komora – ; materiál – hrubý, oranžový; datace – kolem 1500; pozn. – profil studovaného nároží, zpevněného výmazem viz obr. 2:5.

Profil zlomku č. 4 (obr. 2:6)

Rozměry – 34 × 121 mm; typ – reliéfní, komorový, rohový; ikonografie – ; OL – zaoblený hranol a sestupná série oblounů a výžlabků různé šíře; úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – silně zakouřená; komora – čtvrtálcová, torzo o max. hl. 40 mm; materiál – hrubý, oranžový; datace – kolem 1500.

Zlomek č. 5 (obr. 2:7)

Rozměry – 48 × 45 mm; typ – reliéfní, komorový, římsový (?); ikonografie – mohutný torzovaný prut (okrajová část); OL – ; úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – nezakouřená, při okraji zpevněná výmazem; komora – torzo o max. hl. 22 mm; materiál – hrubý (výskyt kamínku o průměru až 4 mm), hnědý; datace – široký časový úsek kolem roku 1500.

II. Výzkum Prácheňského muzea v r. 1997

V roce 1997 zjistili archeologové Prácheňského muzea Jiří Fröhlich a Eva Koppová ve výkopu pro elektrický kabel na návrší téměř 300 m JZ od zámku v prostoru zaniklých panských chalup za zbořeným špýcharem mocnou vrstvu navážky, kterou byl vyrovnán terén (obr. 1:2). Z ní vyzvedli pozdně gotický, renesanční i barokní odpad skládající se ze 17 zlomků kachlů (po slepení přiléhajících částí), zlomků nádob, okraje okenního terče, úlomků cihel a zvířecí čelisti. Evidence: přír. č. 169/97. *Lit.*: Fröhlich 1997, 110; *tjž* 2000, 131, č. 597.

Zlomek č. 1 (obr. 3:1; 6:2)

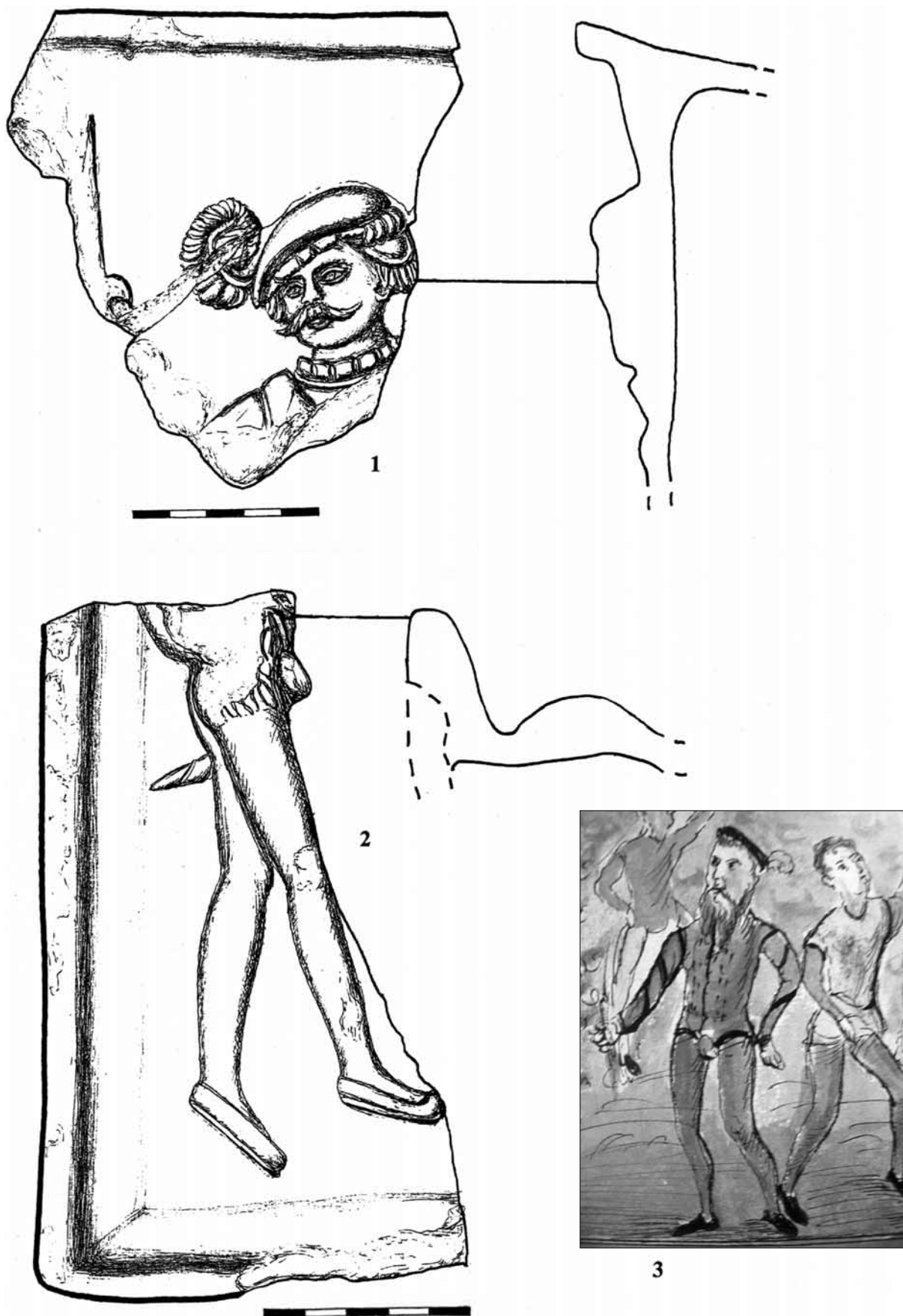
Rozměry – 116 × 118 mm (v levém horním rohu je na rubu znatelný náběh nárožního zaoblení komory), slepeno ze 2 zlomků; typ – reliéfní, komorový; ikonografie – hlava muže s knírem a vlasy zastříženými ve výši uší (pravděpodobně sestřih typu kolbe), z ošacení se dochoval baret, opatřený náušky s ozdobným perem a zbytek prostřihávaného límce (Kybalová 1996, 66–68, 71); dále se dochovala oblast pravého ramene zahalená kabátcem a výše vlevo část hrotu halapartny opatřené hákem (protihrotem), která pomáhá muži identifikovat jako lancknechta; OL – mírně zkosený hranol, vysoký cca 9 mm; úprava ČVS – na světlé engobě polychromní transparentní glazury: bílá, žlutá, modrá, zelená a hnědá; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – torzo o max. hl. 20 mm; materiál – jemný, světle hnědý; datace – kolem 1530.

Zlomek č. 2 (obr. 3:2; 6:3)

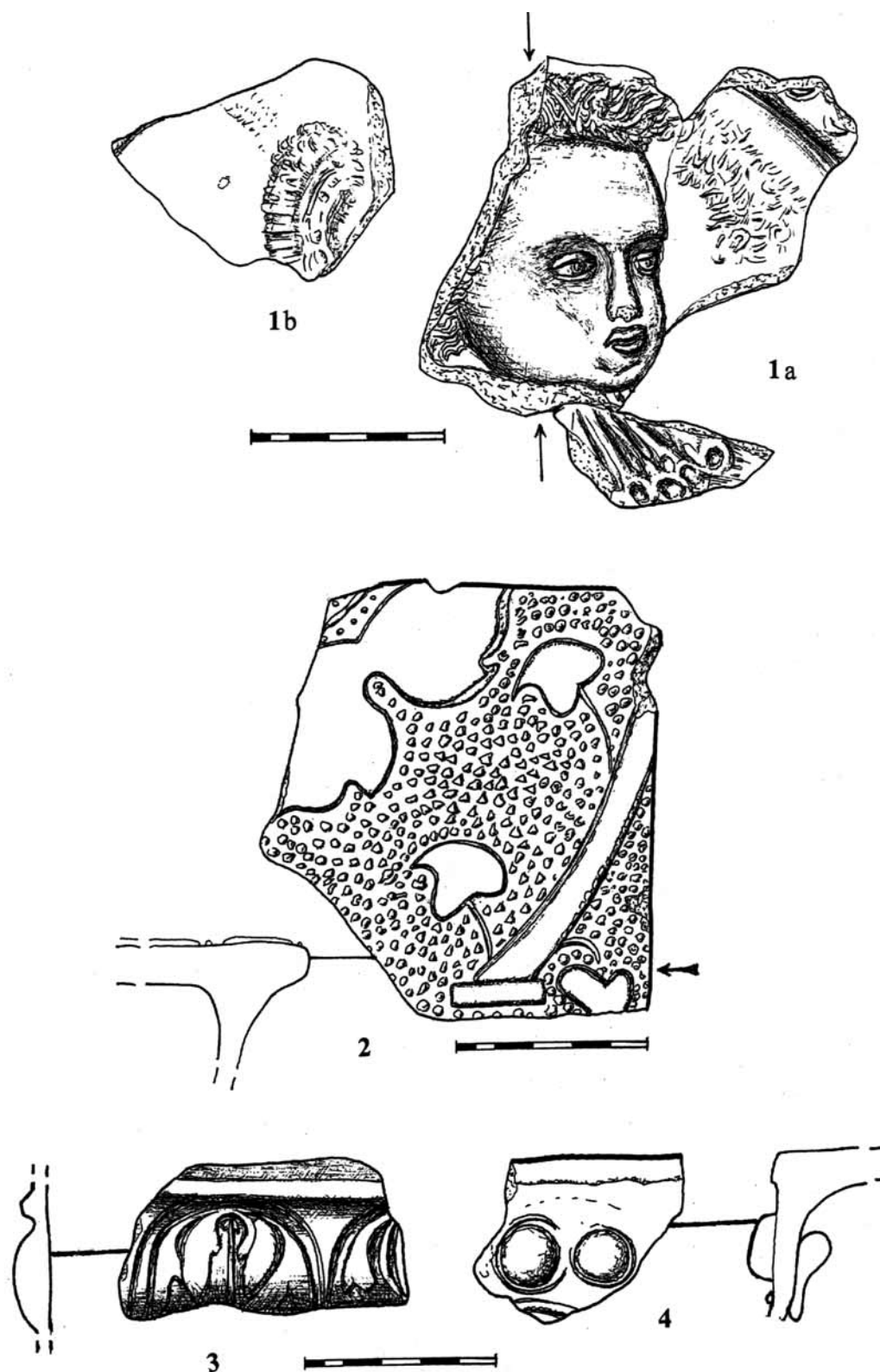
Rozměry – 175 × 110 mm; typ – reliéfní, komorový; ikonografie – část postavy muže v punčochových kalhotách s extrémně krátkým kabátcem, zdobeným pomocí nepravidelných vrypů naznačenou výšivkou, nebo hustě kladenými prostřihy (těžce poškozeno), vpředu znázorněno krytí (Kybalová 1996, 57), na nohou je plochá, zakulacená obuv, u pasu vyčnívá část pochvy pobočné zbraně; OL – extrémně vysoký, až 30 mm, vně zužující se hranol; úprava ČVS – na světlé engobě polychromní transparentní glazury: žlutá, zelená a hnědá; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – odlomená; materiál – jemný, světle hnědý; datace – kolem 1530; pozn. – artefakt je téměř po celé šíři vnitřního vertikálního lomu zakouřený (následek defektu ještě za provozu kamen?). Analogický oděv přibližuje kresba z poloviny 16. století (obr. 3:3), zobrazení muži jsou herci a jejich oděv tudíž nemusí odpovídat posledním dobovým trendům (převzato z Jan Zajíc z Házmburka 2007, 150–161, obr. 9).

Zlomek č. 3 (obr. 4:1a)

Rozměry – 122 × 120 mm, složeno ze 3 zlomků; typ – reliéfní, komorový, základní?; ikonografie – velká bezvousá tvář a torzo okruží, na volné ploše nezřetelné stopy krajkové či ozdobných per, vpravo nahoře náběh arkády; OL – ; úprava ČVS – na světlé engobě zelená glazura; zadní strana ČVS – zakouřená, se zbytkem vertikálního zpevňovacího žebra (jeho průběh je na obr. označen šipkami); komora – ; materiál – hrubý s kamínky, oranžový; datace – kolem 1600.

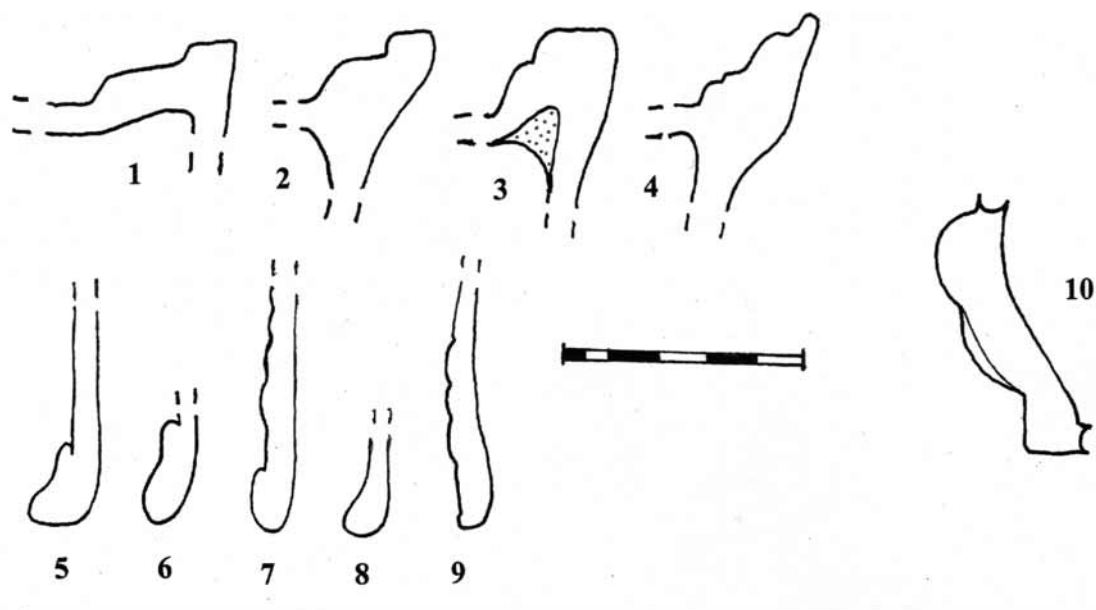
Obr. 3. Orlík nad Vltavou, zámek. 1–2: zlomky a profily renesančních kachlů z polohy 2; 3: příklad analogického oděvu k reliéfu na obr. 3:2 (převzato z Jan Zajíc z Házmburka 2007, 150–161, obr. 9)

Obr. 4. Orlik nad Vltavou, zámek. Zlomky a profily renesančních kachlů z polohy 2

Zlomek č. 4 (obr. 4:1b)

Rozměry - 58 × 30 mm; typ - reliéfní, komorový; ikonografie - nezřetelné pero či krajkový (zlomek s největší pravděpodobností patří k předchozí ikonografii); OL - ; úprava ČVS - na světlé engobě zelená glazura; zadní strana ČVS - zakouřená; komora - ; materiál - hrubý s kamínky, oranžový; datace - kolem 1600.

Obr. 5. Orlík nad Vltavou, hrad a zámek. 1–10: profily zlomků gotických a renesančních kachlů z polohy 2 a 3; 11: zlomek goticko-renesančního kachle z polohy 5

Zlomek č. 5 (obr. 4:2)

Rozměry – 115 × 105 mm, nároží; typ – reliéfní, komorový, tapetový; ikonografie – rostlinný ornament, volné pole vyplňují drobné výčnělky; OL – ; úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – torzo o max. hl. 20 mm, při jejím styku s ČVS proražen zpevňovací, mírně oválný otvor o světlosti 9x11 mm (na obr. místo označeno šípkou); materiál – šedý; datace – kolem 1600.

Zlomek č. 6 (obr. 4:3)

Rozměry – 45 × 85 mm; typ – reliéfní, komorový, římsový; ikonografie – zbytky vydatého pásu s listovcem; OL – ; úprava ČVS – transparentní tmavozelená glazura; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – ; materiál – oranžový; datace – konec 16. století.

Zlomek č. 7 (obr. 4:4)

Rozměry – 45 × 57 mm; typ – reliéfní, komorový; ikonografie – dvojice bobulí a drobný pásek; OL – cca o 2 mm vyčnívající hranol; úprava ČVS – transparentní tmavozelená glazura; zadní strana ČVS – zakouřená se zpevňujícím plátem mazanice; komora – torzo o max. hl. 20 mm; materiál – oranžovohnědý; datace – konec 16. století.

Profil zlomku č. 8 (obr. 5:1)

Rozměry – 82 × 52 mm; typ – reliéfní, komorový; OL – dvojitý hranol se zkosenými vnitřními stěnami; úprava ČVS – na světlé engobě polychromní glazury: žlutá a světle zelená; zadní strana ČVS – mírně zakouřená; komora – náběh; materiál – hnědý; datace – konec 16. století.

Profil zlomku č. 9 (obr. 5:2)

Rozměry – 46 × 34 mm; typ – reliéfní, komorový; OL – hranol a obloun; úprava ČVS – rezná; komora – náběh; materiál – jemný, světle hnědý; datace – 16. století.

Profil zlomku č. 10 (obr. 5:3)

Rozměry – 24 × 106 mm; typ – reliéfní, komorový; OL – zaoblený hranol a zaoblený sestupný pásek; úprava ČVS – rezná; komora – torzo o max. hl. cca 20 mm; materiál – hrubý, světle hnědý; datace – 16. století.

Profil zlomku č. 11 (obr. 5:4)

Rozměry – 50 × 78 mm; typ – reliéfní, komorový; OL – zaoblený hranol, obloun, páska, obloun; úprava ČVS – rezná; zadní strana ČVS – mírně zakouřená, při styku s komorou propojená výmazem; komora – torzo o max. hl. 25 mm; materiál – jemný, oranžovohnědý, s příměsí zlatavé slídy; datace – 16. století.

Profil zlomku č. 12 (obr. 5:5)

Rozměry – 44 × 71 mm; torzo komorového pláště s manžetou (přehnuté, mělce prožlabené okruží); materiál – hrubý s kamínky, oranžový; datace – 1. polovina 16. století.

Profil zlomku č. 13 (obr. 5:6)

Rozměry – 22 × 49 mm; torzo komorového pláště s manžetou (přehnuté, mělce prožlabené okruží); materiál – jemný, oranžový, s příměsí zlatavé slídy; datace – 16. století.

Profil zlomku č. 14 (obr. 5:7)

Rozměry – 50 × 172 mm (složeno ze 2 zlomků); torzo komorového pláště opatřeného vnější šroubovicí a ukončeného manžetou (ploše, oble přehnutou); materiál – žlutohnědý (na vnitřní straně mírně zakouřený); datace – 16. století.

Profil zlomku č. 15 (obr. 5:8)

Rozměry – 25 × 45 mm; torzo komorového pláště s ovaleným okrajem; materiál – jemný, světle hnědý; datace – 16. století.

Profil zlomku č. 16 (obr. 5:9)

Rozměry – 53 × 89 mm (složeno ze 2 zlomků); torzo komorového pláště s vnější šroubovicí a mírně ovaleným okrajem; materiál – jemný, světle hnědý (na vnitřní straně zakouřený); datace – 16. století.

Zlomek č. 17

Rozměry – 81 × 63 mm; typ – reliéfní, komorový; ikonografie – palmetový vzor; OL – ; úprava ČVS – transparentní tmavohnědá glazura; zadní strana ČVS – torzo zpevňovací lišty; komora – torzo; materiál – hrubý s kamínky, světlehnědý; datace – 19. století.

III. Sběr Jiřího Varhaníka v r. 1997

V roce 1997 získalo Prácheňské muzeum v Písku z předchozího místa od JUDr. Jiřího Varhaníka další renesanční a barokní materiál (obr. 1:3). Jde o zlomek kachle, fragmenty nádob, zlomek prejzu a fragment keramické vodovodní trubky. Evidence: přír. č. 480/97.

Profil zlomku č. 1 (obr. 5:10)

Rozměry – 50 × 40 mm; typ – reliéfní, komorový, římsový; ikonografie – obloun, torzo vejcovce a okrajový pásek; OL – ; úprava ČVS – rezná s přetahem bílou hlinkou; zadní strana ČVS – nezakouřená; komora – ; materiál – hrubý, oranžový; datace – konec 16. století.

IV. Sběr Prácheňského muzea v r. 1998

Ve výkopu pro elektrický kabel v komunikaci a okolí hospodářských budov zámku našli v r. 1998 Jiří Fröhlich a Eva Koppová 2 zlomky kachlů spolu se zlomky nádob pocházejícími ze širokého novověkého časového horizontu (a zvířecí kost). Místo nálezů je cca 100 m ZSZ od předchozího (obr. 1:4). Evidence: inv. č. A 12631. *Lit.:* Fröhlich 2000, 131–132, č. 598.

Zlomek č. 1

Rozměry – 80 × 95 mm; typ – reliéfní, komorový, římsový; ikonografie – ; OL – ; úprava ČVS – transparentní hnědá glazura; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – ; materiál – hrubý s kamínky, oranžový; datace – 18.–19. století.

1

2

3

Obr. 6. Orlík nad Vltavou, hrad a zámek. 1: pozdně gotický reliéf z polohy 1; 2–3: polychromně glazované renesanční zlomky z polohy 2

Zlomek č. 2

Rozměry - 23 × 23 mm; typ - komorový?; ikonografie - ; OL - ; úprava ČVS - tyrkysová glazura; zadní strana ČVS - nezakouřená; komora - ; materiál - hrubý, oranžový; datace - 18.-19. století.

V. Kachle uložené v historicko-etnografické sbírce

V historicko-etnografické sbírce píseckého muzea je pod inv. č. HE 5019–5022 a 5026 evidováno a v expozici vystaveno pět hnědě glazovaných kachlů, většinou opatřených letopočtem 1642, které pocházejí z kamen v Králově Lhotě a ve Varvažově. Tyto artefakty byly vyrobeny v 19. století a jednoznačně souvisejí s kopiemi kachlů

na orlickém zámku (viz úvodní část). Jsou s nimi metricky i ikonograficky shodné a liší se pouze temným odstínem hnědé glazury. Kachle z Králově Lhoty muzeu věnoval v roce 1971 Ota Jech z Probulova, který je zachránil před demolicí v polorozpadlé chalupě pana Šindeláře čp. 11 (*obr. 7:1*). Rohový kachel z Varvažova pochází ze zaniklých kamen staré školy, umístěné ve schwarzenberském zámku (*Jurčík 2008, 371–372*). Získal jej od varvažovského rolníka p. Hrnecka klenotník Leopold Dušek z Královských Vinohrad v Praze a roku 1939 ho daroval muzeu.

Kachel č. 1 (*obr. 7:2*)

Rozměry - 245 × 210 mm; typ - základní, reliéfní, komorový; ikonografie - centrální reliéf: váza s květinami - vnější reliéf: arkáda zdobená listovcem s lví hlavou ve vrcholu, postraní sloupy s patkou a hlavicí, ve cviklech okřídlené

hlavy andělů; OL – široký hranol a sestupný obloun; úprava ČVS – temně hnědá transparentní glazura; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – rámová, hluboká 45 mm; materiál – oranžový, jemný; datace – po r. 1848; inv. č. HE 5019 (lokality Králova Lhota).

Kachel č. 2 (obr. 8:1)

Rozměry – 245 × 210 mm; typ – základní, reliéfní, komorový; ikonografie – centrální reliéf: ženská postava v rozevlátém šatu, na její levé ruce sedí holubice a u nohou má položenou kotvu, kolem hlavy je rozložený majuskulní nápis „DIE HOFNUNG“, vedle číslo 8 (patrně číslo typu v sérii), ve spodní části iniciály RS (?) a letopočet 1642. Jde o alegorii naděje, která se řadí k tzv. nadpřirozeným ctnostem – vnější reliéf: arkáda s rostlinným ornamentem, po stranách hermy, nad nimi andělé (z profilu) s rohem hojnosti, vrchol oblouku zdobí rollwerková kartuše; OL – sestupné hranoly s oblounem uprostřed; úprava ČVS – temně hnědá transparentní glazura; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – rámová, hluboká 45 mm; materiál – oranžový, jemný; datace – po r. 1848; inv. č. HE 5021 (lokality Králova Lhota).

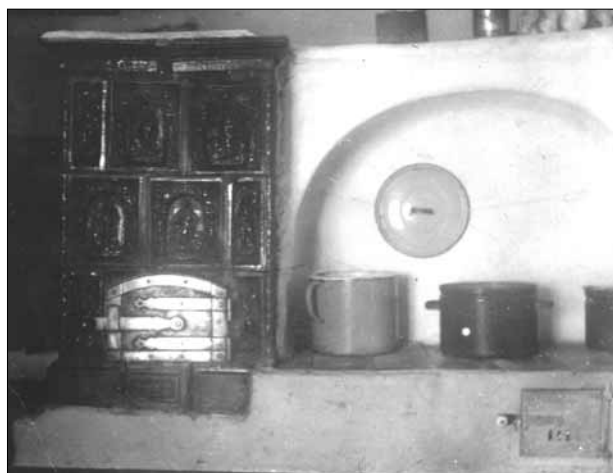
Kachel č. 3 (obr. 8:2)

Rozměry – 245 × 210 mm; typ – základní, reliéfní, komorový; ikonografie – centrální reliéf: ženská postava v rozevlátém šatu kojící dítě, druhé dítě stojí u její pravice a vztahuje k ní ruku, kolem hlavy rozložený majuskulní nápis „DIE LIEBE“ a číslo 2 (?) (patrně číslo typu v sérii), v pozadí členitá stavba (chrám?), ve spodní části iniciály RS (?) a letopočet 1642. Jde o alegorii lásky, která se rovněž řadí k tzv. nadpřirozeným ctnostem – vnější reliéf: arkáda s rostlinným ornamentem, po stranách hermy, nad nimi andělé s rohem hojnosti, vrchol oblouku zdobí rollwerková kartuše; OL – sestupné hranoly s oblounem uprostřed; úprava ČVS – temně hnědá transparentní glazura; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – rámová, hluboká 45 mm; materiál – oranžový, jemný; datace – po r. 1848; inv. č. HE 5020 (lokality Králova Lhota).

Kachel č. 4 je shodný s č. 2 (obr. 8:1), levé spodní nároží odlomeno; inv. č. HE 5022 (lokality Králova Lhota).

Kachel č. 5 (obr. 8:3–4)

Rozměry – 250 × 205 mm; typ – rohový o stejných stranách, bez zvýrazněného nároží, reliéfní, komorový; ikonografie – 1. centrální reliéf na levé straně: ženská postava v rozevlátém šatu nesoucí přes rameno podepřený přeražený sloup, nad hlavou majuskulní nápis „DIE STERCKE“, dole písmeno R? a letopočet 1642. Jde o alegorii síly (obr. 8:3) – 2. centrální reliéf na pravé straně: ženská postava v rozevlátém šatu, kolem hlavy torzo majuskulního nápisu „DIE GED...“ (gediegenheit? – alegorie dobroty?), dole opět písmeno R (?) a letopočet 1642 (obr. 8:4), pozadí obou centrálních reliéfů je poseto různými, většinou rostlinnými ornamenty; – vnější reliéfy jsou obdobné, jako na kachelích č. 1 a 2, v detailech se však liší; OL – sestupné hranoly s oblounem uprostřed; ČVS – temně hnědá transparentní glazura; zadní strana ČVS – zakouřená; komora – rámová, hluboká 35 mm; materiál – oranžový, jemný; datace – po r. 1848; inv. č. HE 5026 (lokality Varvažov).

1

2

Obr. 7. 1 – unikátní snímek ještě stojících malých domácích kamen v Králově Lhotě čp. 11 z druhé poloviny 19. století s kopii reliéfů většinou s datací 1642. Foto K. Krátký v r. 1954. Prácheňské muzeum v Písku, inv. č. II-1203 a–d; 2 – nedatovaný reliéf z těchto dnes již zaniklých kamen

Poznámka o dalších známých kachlových nálezích

V roce 1955 byl na hradě nalezen zlomek goticko-renesančního kachle Karlem Slepíčkou při sledování geologických sond hloubených před napuštěním Orlické přehrady (Slepíčka 1956). Stalo se tak v sondě III, položené pod pravou částí mohutného opěráku na vnější jihovýchodní straně zámku (obr. 1:5). Zlomek rezného reliéfního kachle má rozměry 140 × 150 mm. Jde o římsový korunní-podbrádkový kachel

1

2

3

4

Obr. 8. Kachle vyrobené po roce 1848 s kopiemi reliéfů s datací 1642 ze zaniklých kamen. 1–2: Králova Lhota čp. 11; 3–4 Varvažov (rohový kachel). Autor kreseb: Čeněk Pavlík, autoři fotografií: obr. 7:1 K. Krátký, obr. 3:3, 6:1 Č. Pavlík, ostatní V. Komarová

s reliéfem anděla štítonoše (*obr. 5:11*). Typ kachle a zejména oděvu dovolují datování na počátek 16. století. Dnešní uložení artefaktu nebylo zjištěno. Další, dosud nepublikované kachle, objevil v roce 1998 Jaromír Beneš při výzkumu v parkánu pod jihovýchodním zámeckým křídlem.

ZHODNOCENÍ

Popsaný archeologický materiál nemůžeme považovat za reprezentativní, protože představuje nepatrné procento z kamen zahřívajících množství prostor hradu a později zámku, včetně přilehlého hospodářského zázemí v širokém časovém horizontu 15.–19. století. Daný vzorek charakterizuje dobrá volba materiálu a kvalitní výpal. Po ikonografické stránce přináší dosud neznámou variantu pravděpodobně starozákonního proroka (*obr. 2:1; 6:1*). Navíc jde o součást rohového kachle, složeného ze dvou, nejspíše čtvercových ČVS, ozdobených různými reliéfy. Okraje těchto stěn byly k sobě přiloženy v úhlu 90° a následně vzájemně propojeny vnitřním výmazem (vnější ozdobná lišta nebyla aplikována). Podle dochovaných zbytků soudíme, že k takto propojeným ČVS byla domodelovaná speciální, nepravidelně zaoblená čtvrtválcová komora s rozměrným vyhrávacím otvorem (analogické nároží viz *Hazlbauer – Frýda 1991, 70–72, obr. 3*).

Mezi nálezy vynikají také dva polychromní zlomky s motivy lancknechtů (*obr. 3:1–2; 6:2–3*). Technologické zvládnutí jejich transparentních glazur je dobré, výborně se spojily s podkladovou engobou a na reliéf byly nanášeny přesně (na několika místech sice částečně vytekly na okolní plochu, to však byl obecný dobový technický problém).

Velká hlava s okružím (*obr. 4:1a*), pokrytá nepříliš kvalitní zelenou glazurou, nebyla přiřazena k některé ze známých ikonografií, ale patří k okruhu děl soustředěných kolem saského Mistra MF (*Strauss 1983, 39–43, tab. 64–65*). Charakteristické otisky z jeho forem byly na našem území zatím nalezeny na náměstí v Novém Strašecí (*Hazlbauer 1992, 48–63*) a v areálu hradu Buštěhradu (*Durdík – Juřina – Pavlík v tisku, obr. 5–7*). Reliéf na orlickém zlomku je v porovnání s nálezy z uvedených lokalit nevýrazný, plochý, což si lze vysvětlit druhotným otiskem prvotní předlohy. Mistr MF působil na přelomu 16. a 17. století zejména v Lipsku. Jeho reliéfy mívají dataci 1603 a mají reformační, protihabsburskou orientaci, stejně jako Švamberkové, sídlící v té době na Orlíku (*Jánský 2006, 349–350, 413–426*).

Kopie kachlů vyrobené podle originálních předloh s datací 1642, které se zatím nepodařilo objevit, zhotovil kolem poloviny 19. století hrnčíř Josef Hořejší (*Paulík – Netková 1980, 44*) ze Starého Sedla čp. 10 (*Toman 1994, 14*). Byly vyráběny nejen pro orlický zámek, ale i další kamna bývalého schwarzenberského dominia. Kromě varvažovské školy a chalupy čp. 11 v Králově Lhotě byly registrovány i na skládce lesního závodu v Rožmitále pod Třemšínem. Mimo písecké muzeum jsou tyto kachle v soukromém držení v Čimelicích a Nevězicích.

PRAMENY A LITERATURA

- Bezecný, Z. 1999:* Schwarzenbergové a jejich Orlík v 19. století, Jihočeský sborník historický 68, 129–145.
- Brych, V. 2004:* Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.
- Brych, V. – Rendek, J. 2005:* České hrady a zámky. Praha.
- Durdík, T. 1995:* Hrady na Písecku. In: Durdík, T. – Kašička, F. – Nechvátal, B., Hrady, hrádky a tvrze na Písecku. Písek.
- Durdík, T. 1999:* Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. – Juřina, P. – Pavlík, Č. v tisku:* Nález zbytků výstavných pozdně renesančních kachlových kamen na hradě Buštěhrad, *Castellologica bohemica* 12.
- Fröhlich, J. 1997:* Písecko v zrcadle archeologie. Písek.
- Fröhlich, J. 2000:* Orlík nad Vltavou, Výzkumy v Čechách 1998, 131–132, č. 597–598.
- Grabolle, R. – Hrubý, P. 2003:* Orlík nad Vltavou, Výzkumy v Čechách 2000, 153, č. 691.
- Hazlbauer, Z. 1992:* Historická kachlová kamna a bohaté nálezy jejich pozůstatků v Novém Strašecí, okr. Rakovník. Praha.
- Hazlbauer, Z. – Frýda, F. 1991:* České rohové reliéfní kachle 15. století – morfologie, funkce a technologie jejich výroby, Sborník Západočeského muzea v Plzni-Historie 6, 64–103.

- Hrubý, P. 2000: Orlík nad Vltavou – výzkum na nádvoří v roce 2000. Nálezová zpráva. Archeos Prachatice. Kopie uložená v Prácheňském muzeu v Písku.
- Jan Zajíc z Házmburka 2007: Sarmacia aneb zpověď českého aristokrata. Praha.
- Jánský, J. 2006: Páni ze Švamberka. Pětisetletá sága rodu s erbem labutě. Domažlice.
- Juřík, P. 2008: Jihočeské dominium. Praha.
- Kybalová, L. 1996: Dějiny odívání. Renesance (15. a 16. století). Praha.
- Paulík, M. – Netková, J. 1980: Státní zámek Orlík nad Vltavou. Průvodcovský text. Červená Lhota.
- Sedláček, A. 1897: Hrad, zámky a tvrze Království českého, díl. 11, Prácheňsko. Praha.
- Slepička, K. 1956: Zpráva o provádění sondážních prací na státním zámku Orlík n/Vltavou (červenec–srpen 1955). Nálezová zpráva čj. 81/56 v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze.
- Smetánka, Z. 1969: K morfologii českých středověkých kachlů, Památky archeologické 60, 228–265.
- Soukup, J. 1910: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese píseckém. Praha.
- Strauss, K. 1983: Die Kachelkunst des 15. bis 17. Jahrhunderts in Europäischen Ländern III. München.
- Toman, J. 1994: Z dějin obce Staré Sedlo. Milevsko.
- Varhaník, J. 1999: Význam archeologického výzkumu parkánu hradu Orlíka pro poznání jeho stavebního vývoje ve středověku. In: Archeologické výzkumy v Čechách 1998, Sborník referátů z informačního kolokvia, Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 38. Praha, 15–16.

OFENKACHELN AUS DER BURG UND DEM SCHLOSS ORLÍK NAD VLTAVOU IN SAMMLUNGEN DES MUSEUMS IN PÍSEK

Die Burg und später das Schloss Orlík nad Vltavou befindet sich auf dem felsigen Vorsprung über dem Fluss Moldau. Das Gebäude wurde in der 2. Mitte des 13. Jhdts. errichtet. In seiner reichen Geschichte wurde es mehrmals umgebaut und durch Brand vernichtet. Seine Gründung förderte der König Přemysl Ottokar II. Früh danach erwarben es die Adligen. Zu den bedeutendsten gehörten die Familien von Schwanberg (1514–1623) und von Schwarzenberg (seit 1719). Aus der Zeit ihrer Regierung stammt auch die Menge an Bruchstücken von Ofenkacheln, welche das Fundament von dieser Studie darstellen. In Schlossinnenräumen blieben einige Kachelöfen – vorwiegend aus dem 19. Jhd. – erhalten. Manche von ihnen bilden allerdings die älteren Renaissanceöfen oder die Barockvorlagen mit der Datierung 1642 und dem Monogramm RS (?) nach. Diese historisierenden Kopien wurden auch auf anderen Besitztümern von Schwarzenbergern (Abb. 7:1) situiert. Fünf ihre Vertreter sind ebenfalls in der historisch-ethnographischen Sammlung von dem Prachiner Museum in Písek deponiert. Hier sind sie in dem Teil V. (Abb. 7:2; 8:1–4) beschrieben. Ihre originellen Vorlagen wurden bisher leider nicht entdeckt. In dem gleichen süd-böhmischen Museum sind auch einige kleinere Kollektionen von Kachelbruchstücken aus der Spätgotik- und Renaissancezeit gelagert. Sie wurden im Verlaufe der Notgrabungen – vorwiegend im Vorfeld des Schlosses (Abb. 1:1–4) – aufgedeckt. Teil I. – Binnen der Untersuchung unter der Führung von der Gesellschaft Archeos wurden einige spätgotische Bruchstücke (Abb. 1:1; 2:1–7; 6:1) im Jahre 2000 im Erdgeschoss des Ostflügels des Schlosses gewonnen. Teil II. – Aus der Grabung des Prachiner Museums (1997), welche im Raum von untergegangenen herrschaftlichen Bauten im Schlossvorfeld durchgeführt wurde, stammt die größte Kollektion vom Material des vorwiegend Renaissancealters (Abb. 1:2; 3:1–2; 4:1–4; 5:1–9; 6:2–3). Teil III. – Das gleiche Ort brachte einige Bruchstücke (Abb. 1:3; 5:10), welche J. Varhaník dem Prachiner Museum im gleichen Jahr widmete. Teil IV. – Im Jahre 1998 realisierte das Prachiner Museum die Oberflächensammlung auf dem anderen Ort des Vorfelds (Abb. 1:4). Hier wurde nur das Material aus dem 18.–19. Jhd. gefunden. Zum Schluss präsentieren wir noch ein Kachelbruchstück, das sich im Unterschied zu den oben genannten Kacheln nicht in den Sammlungen des Piseker Museums befindet. Es wurde bei der Gelegenheit der geologischen Sondierung am Hang unter dem südöstlichen Schlossflügel (1955) noch vor der Errichtung der Orlík-Talsperre geborgen (Abb. 1:5; 5:11).

JIRÍ FRÖHLICH

PRÁCHEŇSKÉ MUZEUM V PÍSKU, VELKÉ NÁMĚSTÍ 114, 397 24 PÍSEK

ČENĚK PAVLÍK

LONDÝNSKÁ 10, 120 00 PRAHA 2

